

ZÁKLADY PRO TVORBU ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU SE ZAMĚŘENÍM NA ZEMĚPISNÉ UČIVO V RÁMCI VZDĚLÁVACÍCH OBLASTÍ ČLOVĚK A JEHO SVĚT, ČLOVĚK A PŘÍRODA A ČLOVĚK A SPOLEČNOST

Eduard Hofmann

ÚVODEM

V předložené práci se nebudu podrobně zabývat okolnostmi, které vedly ke stávající školské reformě neboť tuto situaci charakterizuje Bílá kniha (2001). Dále je třeba se seznámit se Školským zákonem, který je východiskem pro tvorbu rámcových vzdělávacích programů. Bylo by tedy vhodné nahlédnout či blíže prostudovat následující dokumenty:

- Národní program rozvoje vzdělávání v ČR (Bílá kniha), Praha: MŠMT, 2001.
- České vzdělání a Evropa (Zelená kniha) Praha 1999.
- Rámcový program pro předškolní vzdělávání, Praha: VÚP, 2004.
- Rámcový vzdělávací program pro základního vzdělávání, Praha: VÚP, 2004.
- Vzdělávací programy Základní škola, Národní škola, Obecná a občanská škola – pro porovnání.

Z pedagogiky se vztahují k současným trendům ve vzdělávání práce J. Průchy *-Pedagogická evaluace*. Brno MU, 1996), K. Rýdla a kol. *Sebehodnocení školy*. Praha, Stom 1998, Z. Kalouse a O. Obsta a kol. *Školní didaktika*. Praha, Portál 2002. Ve školách by neměl chybět ani *Pedagogický slovník* od autorů J. Průchy, E. Walterové a J. Mareše.

Další publikace se už týkají podrobně toho, jak si počínat při tvorbě ŠVP. Jedná se např. o *Manuál pro tvorbu ŠVP ZV*, publikaci K. Bárty – *Ředitel školy a Školní vzdělávací program*, Nový Bydžov, aTre,v.o.s., kde jsou prezentovány zkušenosti s tvorbou ŠVP na pilotní škole. Velmi podnětná a přehledně zpracovaná je publikace V. Berana – *Proč tvořit ŠVP?* Praha: RAABE, 2005.

Budu jen opakovat, že smyslem reformy je změnit především přístup učitele, jako aktivního tvůrce výchovně vzdělávacího procesu. S tím je spojena celá řada požadavků, na které nejsou stávající učitelé stejně dobře připraveni. Domnívám se však, že na každém počátku je nutná vůle pro změnu. O tom hovoří zcela jasně zkušenosti z práce pilotních škol, které svoji reformu dopracovaly do podoby vlastního Školního vzdělávacího programu. Odměnou za tuto práci jim však nejsou finanční zisky, jak by tomu nesporně bylo v jiných resortech, ale uspokojení z nového poznání, na kterém se podíleli všichni svojí prací. Ke stejnému přístupu by pak měli učitelé vést svoje žáky, tedy k přístupu, kdy se sami svojí činností podílejí na získání vědomostí a dovedností. Ke všem těmto změnám je zapotřebí zejména vzájemné komunikace a respektování práce jiných. **A ještě něco navíc – skutečné respektování funkce vzdělání ve společnosti, cituji: „ale ne pouze deklarované, ale postavení fakticky vytvářené podmínkami pro náležité ocenění vzdělávacích institucí a jejich pracovníků, a to jak po stránce společenské, tak i po stránce materiální (Kuřina,2003, s.322).**

Je jasné, že klima každé školy nelze změnit ze dne na den. Ředitelům a učitelům v současné práci pomáhají materiály, které vycházejí ze zkušeností pilotních škol, k pomocným materiálům pro tvorbu ŠVP by se dal zařadit i následující text.

1. VÝCHODISKA PRO PŘEDLOŽENÝ TEXT

Velmi dobře chápu, že Rámcové vzdělávací programy:

- vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě,
 - vycházejí z koncepce celoživotního učení,
 - formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání,
 - podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání.
- (RVP ZV, 2004, s.2)

Chápu i skutečnost, že ke svému ŠVP musí dojít školy sami, jinak vytvoří dokument, který sám o sobě znamená pouze hromadu potištěného papíru.

Ze zkušeností vyplývajících ze studia zahraničních materiálů chápu i důraz na cestu, kdy se hlavním cílem vzdělávání stávají Očekávané výstupy, které jsou nadřazeny učivu. Učivo je pouze prostředkem k naplňování očekávaných výstupů. Ve svých dřívějších pracích a pracích kolegů z oboru je tato změna vyjádřena změnou chápání vyučovacího předmětu zeměpis, kdy neučíme zeměpis nýbrž výuka probíhá prostřednictvím zeměpisu respektive vedeme žáky k dosažení nejobecnějších vzdělávacích cílů- v RVP jsou to klíčové kompetence - prostřednictvím zeměpisného učiva.

Při tvorbě ŠVP bychom měli vycházet z obecných vzdělávacích cílů a vybírat vhodné učivo z jednotlivých oblastí či předmětů, které by vedlo k jejich naplnění. To je např. cesta řady učebnic Geography To Day, jejíž příklad uvedu níže. Cesta, na kterou jsme byli doposud zvyklí vychází z inovovaného a přezkoumaného obsahu jednotlivých předmětů, který se přizpůsobuje cílovým kompetencím. Lze konstatovat, že obě cesty mohou být při tvorbě ŠVP možné.

Za jednu z mezer v zavádění nové vzdělávací koncepce však vidím v tom, že se mají výběrem učiva a především výběrem základního učiva zabývat samotní učitelé. Domnívám se, že je zde zapotřebí týmové práce odborníků v jednotlivých oborech, oborových didaktiků a samotných učitelů tak, jak to prezentují výsledky výzkumu v německém školství (viz podkapitola č. 4.2.1). Při této činnosti se nejedná o nic méně složitého, než o vytváření vzdělávacích standardů.

Tato mezera zároveň vyplňuje i mezeru další, kterou je účast a podíl škol vzdělávajících učitele na realizované reformě. Obávám se, že učitelé základních i středních škol nemají při své náročné práci vždy možnost sledovat posun vědního oboru, který může v mnoha případech výuku ve školách obohatit a navíc připravit žáky pro změny, se kterými se setkají v praxi. To jsou např. z hlediska geografie dnes už stále běžněji používané navigační systémy (stanice GPS) nebo geografické informační systémy (GIS), které pronikají především do řízení úřadů a státních institucí, krizového managementu apod.

V konečné fázi jde tedy o propojený oborový a pedagogický výzkum, který nepostrádá teoretická východiska a jejich ověření v praxi. To může příznivě ovlivnit jak školskou praxi v základním a středním, tak ve vysokém školství. Jde opět zejména o komunikaci mezi všemi typy škol, protože současná i budoucí doba potřebuje učitele připravené reagovat na změny ve společnosti. Proto současnou reformu nelze považovat, jako ohraničenou, ale jako reformu „permanentní“.

2. MATERIÁLY A PODKLADY PRO TVORBU ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU (DÁLE JEN „ŠVP“) SE ZAMĚŘENÍM NA ZEMĚPISNÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Navržená koncepce pro tvorbu ŠVP vychází jednak z výše uvedených školských dokumentů, zkušeností autora z pedagogické praxe, vedení Integrovaného odborného pracoviště PdF MU pro terénní výuku, zkušeností a prací kolegů H. Svatoňové, P. Chalupy, J. Kolečky, D. Boreckého, výzkumů doktorandů (P. Knechtka, D. Kráčmara, D. Foltýnové, D. Hübelové, Simony Barányiové, M. Weinhöfera) Katedry geografie PdF MU, řešených grantových projektů PdF MU atd. Ze zahraničních materiálů jsem čerpal především z prací slovenských autorů didaktiky geografie od K. Čižmárové, J. Kancíra, A. Madzikové, z výzkumných prací M. Nogové, z koncepce řady učebnic J. Clammera a kol. , z německé didaktiky geografie (Rinschede, 2003), z NGS USA, Z Mezinárodní Charty geografického vzdělávání atd. Cenné jsou i zkušenosti a názory na zeměpisné vzdělávání A. Hynka.

Více současných aktuálních témat řešili od roku 1992 i diplomanti Katedry geografie PdF MU např. pod vedením A. Matouška – Národní vzdělávací standardy USA, E. Hofmanna – Analýza učebnice Geography To Day, Vzdělávací reforma v Rakousku, Srovnání českého a řeckého vzdělávacího systému atd.

Stručný seznam použitých prací a materiálů je uvedený na konci práce.

2.1 Postup tvorby ŠVP ZV na příkladu předmětu zeměpis:

0. fáze – před výzkum:

- prostřednictvím debat, dotazníků zjistit zájem rodičů o oblasti vzdělání jejich dětí (volitelné předměty, školy v přírodě, specializované třídy...). Stejně tak zjistit zájmy dětí. Vše posoudíme s ohledem na možnosti školy. Sem by také patřila SWOT analýza jak školy, tak samotných učitelů.¹ SWOT analýzu podrobněji charakterizuje publikace Školní vzdělávací program krok za krokem, (2005).

1. fáze – stanovení základních pilířů ŠVP ZV vycházejících ze struktury ŠVP ZV (struktura viz výše, tj. především **zaměření školy, klíčové kompetence, obsah vzdělávání, metody vzdělávání a způsob hodnocení**):

- škola si jasně stanoví v charakteristice ŠVP svoje **zaměření** (škola pro život, zdravá škola, sportovní škola, jazyková škola...). Toto zaměření bude dále zohledněno ve zpracování jednotlivých obsahů vzdělávání pro konkrétní vyučovací předměty;
- stanovení aktivit, činností, postupů a úprav obsahu vzdělávání, vedoucí k utváření, rozvíjení a v konečné podobě i k naplnění **klíčových kompetencí (výchovné a vzdělávací strategie)**. Škola musí zvážit jaké má možnosti a prostředky, umožňující dosažení klíčových kompetencí;
- na základě této charakteristiky ŠVP ZV jsou upravovány do podoby školního učebního plánu jednotlivé předmětové dotace (včetně volitelných předmětů) a je této charakteristice přizpůsoben vzdělávací obsah pro jednotlivé vyučovací předměty. U stanovení volitelných předmětů je nutné ponechat jistou rezervu – řada možností totiž vyplyne až při samotném zpracování učiva (fáze 2 – 3);
- na základě stanoveného vzdělávacího obsahu přizpůsobenému základní charakteristice školy je nutné určit např. **výukové metody a způsoby hodnocení** práce a výsledků žáků. Při zpracování tohoto bodu je opět nutné počítat s určitými korekcemi, plynoucích z konkrétního rozpracování vzdělávacího obsahu (učiva) jednotlivých oborů popřípadě oblastí v RVP ZV do již konkrétního obsahu školních výstupů a školního učiva v ŠVP ZV.

2. fáze – zpracování vzdělávacího obsahu v učebních osnovách jednotlivých předmětů:

- na tomto místě je nutné zdůraznit nutnost kolektivní práce při zpracování vzdělávacího obsahu daného předmětu;
 - jednotliví učitelé předmětu Zeměpis společně zpracovávají obsah vzdělávání tohoto předmětu:
- a) Po společné domluvě provádí „generalizaci učiva“ a rozpracovávají tak očekávané výstupy a učivo z RVP ZV do **školních výstupů a školního učiva**, diferencovaného na základní a rozšiřující, určují **hodinovou dotaci** předmětu pro konkrétní ročník a **volitelné předměty** související s obsahem zeměpisu. Vybírají v průřezových tématech tematické okruhy, konkretizují jejich náměty a činnosti v konkrétních ročnících.
 - b) Společně vyhledávají učivo, ve kterém mohou výrazně uplatnit **mezipředmětové vazby**. Často se však jedná o učivo, které se probírá v jiném předmětu v jiném ročníku. Jako příklad uvádím: *zeměpisná šířka a délka – možnost uplatnění mezipředmětových vazeb – matematika – učivo o úhlech, měřítko mapy – přesunout toto učivo do matematiky... ; jazyk mapy: symboly, smluvené značky, vysvětlivky – výtvarná výchova, chemismus půdy, složení atmosféry – chemie,...* **V konečném výsledku jde o to, aby byla tato témata vysvětlována v případě výuky zeměpisu jen pro jeho další praktickou potřebu – např. zeměpisná šířka a délka jen pro vyhledávání souřadnic určitého místa – a pochopení těchto úhlů můžeme nechat na matematiku atd.**
 - c) Upřesňují a stanovují **metody výuky** jednotlivého učiva a **způsob hodnocení**.
 - d) Stanovují syntetizující témata shrnující učivo určitého období.

¹ Podstatou této analýzy je odhalení a současně vzájemné porovnání vnitřních silných a slabých stránek zkoumaného objektu a možností a hrozeb, které na něj působí zvenčí. Smysl SWOT analýzy přitom samozřejmě spočívá v akceptování silných stránek a odstraňování (nebo alespoň omezování) stránek slabých, čímž se zvyšuje pravděpodobnost budoucí realizace příhodných možností a naopak se omezuje dopad takto pojmenovaných hrozeb Hofmann a kol, 2003).

Poznámka: při této činnosti a zejména při generalizaci a výběru základního učiva si učitelé kladou otázky o vhodnosti výběru učiva vzhledem k cílům základního vzdělávání (viz kap. č. 3).

3. fáze – zpracování vzdělávacího obsahu v kooperaci s ostatními předměty:

- v této fázi je nutné sladit hodinové dotace s ostatními předměty;
- porovnat a metodicky prokonzultovat mezipředmětové vazby s návazností učiva do jiného předmětu, či do jiného ročníku;
- stanovení syntetizujících témat shrnující učivo určitého období a způsoby jejich vypracování, prezentace a hodnocení (projektová výuka, škola v přírodě...).

4. fáze - porovnání jednotlivých oblastí – tato fáze může předcházet i fázi č. 2

- výměna zpracovaných podkladů mezi jednotlivými pracovními skupinami,
- posouzení výběru učiva z hlediska vlastního předmětu a osobních zkušeností o jejich použitelnosti v praxi.

5. fáze – konečné zpracování ŠVP

- zkompletování dílčích vzdělávacích předmětů v jednotný celek – ŠVP.

Postup vznikl uvažováním absolventa a nyní již učitele M. Weinhöfera nad realizací ŠVP. Je to jedním z možných způsobů uvažování, který je doplněn jen v několika detailech.

Na tomto příkladu je třeba si uvědomit, že nejcennější na práci na ŠVP je samostatné uvažování každého učitele. Výhodou současného stavu je, že svoje výsledky může konfrontovat se zkušenostmi jiných učitelů a zejména učitelů pilotních škol.

3. CÍLE GEOGRAFICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V ŠVP V KONTEXTU S CÍLI RVP

Při koncipování cílů si pomáhám příkladem z anglosaského školství, kde se rozlišují tzv. **Goals, Aims a Objectives**. Všechna tato slova znamenají v překladu slovo cíle, ale jsou různé hierarchie.

Aims odpovídají nejlépe **Cílům základního vzdělávání** ke kterým patří:

- umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení
- podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů
- vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých
- připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svěbytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a plnili své povinnosti
- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě
- učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný
- vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi
- pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci

(RVP ZV, 2004, s.4 -5)

K **Goals** by se daly zařadit rozpracované klíčové kompetence.

- **Kompetence k učení**
- **Kompetence k řešení problémů**
- **Kompetence komunikativní**
- **Kompetence sociální a interpersonální**
- **Kompetence občanské**
- **Kompetence pracovní.**

(RVP ZV, 2004, s.6)

Objectives jsou cíle, které vedou k naplňování cílů vyšší hierarchie a jsou nejbližší cílům jednotlivých předmětů. Jejich výběru se týká tabulka č.1, která vznikla na základě syntézy cílů obsažených v učebnicích Geography To Day a v Chartě geografického vzdělávání IGU. Jedná se opět o otevřené spektrum cílů vhodné k regulaci či doplňování.

3.1 Mezinárodní charta geografického vzdělávání a stanovení cílů zeměpisného vzdělávání

Mezinárodní charta geografického vzdělávání byla zpracována Komisí geografického vzdělávání při Mezinárodní geografické unii (IGU) v roce 1992. Její plné znění je uvedeno v češtině např. v učebních textech H. Kühnlové z PrF UK v Praze.² Ke stanovení cílů výuky geografie lze použít zejména kapitoly s názvem „Otázky a koncepty školské geografie“. Na úvod cituji:

„Geografie je předmět, který se snaží charakterizovat různá území včetně rozmištění lidí, jevů a událostí. Studuje interakce mezi člověkem a prostředím v různých podmínkách. Charakteristická je především její obsahová a metodická šíře, přejímání poznatků různých oborů přírodních a sociálních věd a její zájem na budoucím utváření vztahů mezi lidmi a prostředím.“ (Kühnlová,H., 1996, s. 48.)

Pro pochopení geografie je nutné naučit se klást geografické otázky:

- **Kde to je?**
- **Jaké to je?**
- **Proč je to tam?**
- **Jak to vzniklo?**
- **Jaký to má vliv?**
- **Jak by to mělo být uzpůsobeno vzájemnému užítku člověka a přírody?**

Odpovědi na tyto otázky popisují a vysvětlují polohu, situaci, vzájemné působení, územní rozmištění a diferenciaci jevů na Zemi. Vysvětlení soudobé situace vychází jak ze znalosti historie, tak z přítomnosti. Poznání vývojových trendů pak umožňuje pohled do budoucnosti.

Odtud vycházejí klíčové koncepty geografického vzdělávání, které jsou:

- **poloha a rozšíření**
- **místo a prostor**
- **vztahy mezi člověkem a prostředím**
- **prostorové interakce**
- **region**

² Kühnlová,H. *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie.*

3.2 Vzdělávací význam geografie deklarovaný chartou

Geografie má velký význam nejen pro vzdělávání jednotlivců, ale také v rámci mezinárodní a environmentální výchovy občanů. Přestože znalosti, dovednosti a postoje tvoří ve vzdělávacím procesu celek, jsou zde rozčleněny do tří cílových skupin.

Znalosti a porozumění:

- Umět zařadit národní i mezinárodní události do regionálně geografického rámce a chápat základní územní vztahy.
- Znat nejdůležitější přírodní systémy na Zemi (reliéf, půdy, vodstvo, klima, vegetaci) a chápat vnitřní a vnější vztahy ekosystémů.
- Znat nejdůležitější socioekonomické systémy (zemědělství, sídla, dopravu, průmysl, obchod, energie, obyvatelstvo atd.) jednak za účelem pochopení vlivu přírodních podmínek na činnost člověka a jednak za účelem pochopení vzniku rozdílných kulturních, náboženských, technických, hospodářských, politických a rozmanitých ekologických systémů.
- Seznámit se se životem různých národů a společností žijících na Zemi a ocenit kulturní bohatství lidstva.
- Rozumět strukturám a procesům ve vlastní zemi a místní, regionu jako prostoru denního života.
- Chápat výzvy i šance týkající se globálních problémů lidstva.

Dovednosti:

- Využívat slovních, obrazových, kvantitativních a symbolických zdrojů geografických informací (texty, obrázky, grafy, tabulky, schémata, mapy).
- Umět aplikovat metody pozorování, mapování v terénu, rozhovor, interpretace druhotných zdrojů a statistických podkladů.
- Využívat vlastních komunikativních, intelektuálních, praktických a sociálních dovedností k zodpovězení různých geografických otázek místního, národního i mezinárodního charakteru.

Tyto aktivní způsoby poznávání umožňují:

- klást si otázky a objevovat problémy,
- sbírat a třídit informace,
- zpracovávat, interpretovat a hodnotit data,
- generalizovat,
- dopracovat se k určitým pravidelnostem,
- pravidelnosti aplikovat,
- vytvářet si vlastní názory,
- formulovat vlastní hodnocení,
- řešit problémy,
- umět spolupracovat při skupinové práci,
- v jednání uplatňovat vlastní názory a postoje.

Postoje, hodnoty a chování:

- k zájmu o prostředí v němž žijí i o mnohotvárnosti přírodních a kulturních jevů na Zemi,
- k schopnosti ocenit krásu přírody i rozmanitost podmínek života lidí na Zemi,
- k pocitu odpovědnosti za zachování životního prostředí pro budoucí generace,
- k chápání významu hodnot a postojů člověka v procesu rozhodování,

- k ochotě přiměřeně uplatňovat své geografické vědomosti a dovednosti v zaměstnání a osobním i ve veřejném životě.
- k respektování rovnoprávnosti všech lidí,
- k angažování při řešení místních, regionálních, národních i mezinárodních problémů podle Všeobecné deklarace lidských práv.

Výuka geografie má také velký význam pro výchovu k mezinárodnímu porozumění, environmentální výchovu a prolíná s občanskou výchovou.

3.3 Stanovení základních cílů geografického vzdělávání (tzv. objectives)

Základním cílem zeměpisného vzdělávání by podle výše uvedených pramenů měly být:

1. Znalosti o poloze důležitých míst a rozmístění hlavních světových oblastí za maximálního využití atlasu, osvojení základních geografických pojmů podle terminologického slovníčku, který by měl být součástí tematického celku.

2. Další cíle se týkají představ a porozumění pojmů uvedených v tabulce. To znamená na příkladech z okolí i ze světa pochopit a umět vhodně aplikovat geografické poznatky do praxe. Mezinárodní charta geografického vzdělávání upřednostňuje především představy pojmech:

Poloha a rozšíření - lidé žijí na Zemi v místech s rozdílnou absolutní a relativní geografickou polohou. Tato místa jsou vzájemně propojena pohybem zboží, lidí, myšlenek a informací. Znalost geografické polohy určitého místa nebo území je předpokladem pro pochopení jeho místních, regionálních, národních a globálních souvislostí.

Místo a prostor - každý prostor má vlastní přírodní a kulturní charakter. Přírodní charakteristiky se vztahují k reliéfu, k půdám, klimatu, vodstvu, rostlinstvu, živočišstvu i k životu společnosti. V určitých přírodních podmínkách se rozvíjejí socioekonomické systémy, sídla, kultura a životní styl lidí odpovídající jejich životní filozofii. K porozumění vztahům člověka k prostoru v různých částech světa je třeba chápat přírodní i sociální prostředí.

Vztahy mezi člověkem a prostředím - lidé využívají prostředí v němž žijí různými způsoby. Tak vytvářejí rozličné kulturní krajiny. Na jedné straně jsou lidé ovlivňováni přírodou, na straně druhé mění svůj životní prostor v různá kulturní prostředí – krajiny harmonie a krajiny konfliktů. Znalost těchto komplexních interakcí uvnitř území je důležitým předpokladem pro odpovědné plánování, tvorbu a ochranu životního prostředí.

Prostorové interakce- zdroje jsou na Zemi rozloženy nerovnoměrně. Žádná země není soběstačná. Dopravní a komunikační systémy spojují různé části světa, aby mohly být vyměňovány zdroje a informace. Nahlédnutí do územních vztahů vede k porozumění soudobé koncepcce národů prostřednictvím výměny zboží a informací i migrace lidí. Tyto znalosti vedou k pochopení existujících problémů a mohou vést ke zlepšení regionální, národní i mezinárodní spolupráce.

Region - regiony jsou území vymezená pomocí různých kritérií. Politická kritéria definují například státy a města, fyzickogeografická kritéria určují podnebné nebo vegetační oblasti, socioekonomická kritéria vymezují např. vyspělé a méně vyspělé země. Regiony se vyvíjejí v prostoru a čase. Jsou definovatelnými územními jednotkami pro studium i pro směřování rozvoje v prostoru. Geografie zkoumá regiony různých měřítek-místní a národní, kontinentální a celosvětové. Spojení regionálních systémů vede ke konceptu planetárního ekosystému. Pochopení struktury a procesů v různých regionech uvnitř globálního systému je základem k regionálnímu a národnímu uvědomění lidí a eventuálně i k jejich mezinárodní solidaritě.

3. Další oddíl v tabulce se týká dovedností a poslední odstavec se týká vytváření postojů. Žáci by si měli objasnit společenské hodnoty a vytvořit si vlastní postoje a názory na problémy místní i světové politiky, ekonomie i životního prostředí.

Tab. č. 1

Cíle zeměpisného vzdělávání (objectives)	
Představy a porozumění pojmům	Poloha a rozšíření - lidé žijí na Zemi v místech s rozdílnou absolutní a relativní geografickou polohou...
	Místo a prostor - každý prostor má vlastní přírodní a kulturní charakter...
	Vztahy mezi člověkem a prostředím - lidé využívají prostředí v němž žijí různými způsoby...
	Prostorové interakce - zdroje jsou na Zemi rozloženy nerovnoměrně...
	Region - regiony jsou území vymezená pomocí různých kritérií...
	Systémy – interakce mezi různými složkami prostředí...
	Ochrana ŽP - nezbytnost chránit životní prostředí...
	Změna - přítomnost má své kořeny v minulosti...
	Konflikt - žijeme ve světě plném konfliktů, které se lidé snaží řešit různými způsoby...
	Plánování - v úvahu je nutné brát i dopad plánované změny na životní prostředí...
	Nerovnost – třídní, rasová - existuje všude ve světě spolu s nerovnoměrným rozmístěním moci a bohatství...
	Politická moc - člověk a skupiny lidí jsou schopni ovlivňovat dění doma i ve světě...
	Migrace - lidé se pohybují mezi státy i uvnitř států...
	Soustředění / rozptyl - každá oblast má svoji určitou atraktivitu...
	Sítě, uzly - příklad dopravního spojení mezi místy v určité oblasti...
	Chování - přístupy, hodnoty a chování lidí, kteří dělají určitá rozhodnutí...
	Měřítko / vzdálenost - různé situace mohou být sledovány z různých hledisek...
Podobnost / rozdílnost - rozdíly - etnické, sociální, kulturní.../ podobnost - potřeba lásky, přátelství...	
Předvídání - je možné a dokonce nutné předvídat určité prostorové změny a procesy...	
Ekonomický rozvoj - všude jsou patrné rozdíly v ekonomickém rozvoji...	
DOVEDNOSTI	sběr dat z terénního výzkumu
SBĚR INFORMACÍ	sběr dat ze sekundárních zdrojů (knihy, časopisy, stat. ročenky, internet atd...)
ZPRACOVÁNÍ INFORMACÍ	převedení získaných údajů do grafů, náčrtů, map, plánů...; práce s textem, tvořivé psaní; umělecká a návrhářská práce, prostorový design....
INTERPRETACE INFORMACÍ	interpretace údajů pomocí grafů, diagramů, kartogramů, náčrtů, map, atlasů, plánů, fotografií, leteckých a družicových snímků atd.
HODNOCENÍ	vžívání se do určitých životních rolí, používání her, navození různých situací, rozhodování, diskuse ve dvojicích, ve skupině...

Postoje, hodnoty a chování:	k zájmu o prostředí v němž žijí i o mnohotvárnosti přírodních a kulturních jevů na Zemi,
	k schopnosti ocenit krásu přírody i rozmanitost podmínek života lidí na Zemi,
	k pocitu odpovědnosti za zachování životního prostředí pro budoucí generace,
	k chápání významu hodnot a postojů člověka v procesu rozhodování,
	k ochotě přiměřeně uplatňovat své geografické vědomosti a dovednosti v zaměstnání a osobním i ve veřejném životě.
	k respektování rovnoprávnosti všech lidí,
	k angažování při řešení místních, regionálních, národních i mezinárodních problémů podle Všeobecné deklarace lidských práv.

4. ÚKOLY PRO ZPRACOVÁNÍ OBSAHU JEDNOTLIVÝCH PŘEDMĚTŮ

VARIANTA A

Tato varianta se týká zpracování ŠVP, která obsahově vychází z dosavadní obsahové koncepce zeměpisu a spočívá v její revitalizaci, kdy se učitelé aktivně podílejí na generalizaci učiva, stanovení základního učiva a snaží se o výraznější propojení s příbuznými obory. Přičemž se snaží výběr učiva směřovat k naplnění cílů základního vzdělávání. V tomto směru napomáhá výběru výše uvedená tabulka pro stanovení základních cílů.

- Vypracuj tab. č. 1 – Rámcová struktura učiva - za svůj předmět a zdůvodni řazení jednotlivých tématických celků
- Vypracuj tab. č. 1a s učivem a očekávanými výstupy z RVP k jednotlivým tématickým celkům.
- Vypracuj tab. č. 1.b s tématickým plánem učiva zeměpisu s důrazem na mezipředmětové vazby, postupně doplňuj metody a formy výuky. Mezipředmětové vazby můžeš barevně odlišit podle toho, zda se v jiném předmětu výrazně překrývají nebo se jen doplňují.
- Doplň slovní komentář ke koncepci jednotlivých tématických celků.
- Doplň výběr pojmů jednotlivých tématických celků (obsahový standard).
- Do tabulky cílů zeměpisného vzdělávání doplň výše rozebrané tématické celky a zaškrtni v příslušné kolonce, k jakým cílům, dovednostem a klíčovým kompetencím mají směřovat, ke kterým postojům mají žáci zaujímat stanoviska.
- Vypracuj tab. č.3 s dovednostmi, které mohou být utvářeny prostřednictvím výuky, a barevně odliš, které dovednosti se dají vytvářet jen prostřednictvím výuky zeměpisu a které jsou společné.

- Vlastní zpracování

a) Rámcová struktura učiva zeměpisu pro 2. stupeň ZŠ

Tab.č. 1

6. ročník	1. Úvod do studia zeměpisu – planetární geografie (Přírodní obraz země I) 2. Glóbus a mapa – kartografie (Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie) 3. Obecná fyzická geografie (Přírodní obraz země II) 4. Obecná socioekonomická geografie (Společenské a hospodářské prostředí)
7. ročník	5. Regionální geografie světa (Regiony světa)
8. ročník	6. Regionální geografie ČR (Česká republika)
9. ročník	7. Politická geografie (Společenské a hospodářské prostředí) 8. Krajina a životní prostředí (Životní prostředí)
Průběžně	9. Místní krajina (průřez. téma)
Průběžně	10. Terénní výuka (Terénní geografická výuka a praxe)

V závorkách jsou uvedeny názvy shodné s RVP ZV.

- Zdůvodnění řazení tématických celků

Výše uvedené řazení tématických celků odpovídá dlouhodobému trendu ve výuce zeměpisu v ČR. Zeměpisné učivo je na prvním stupni zařazeno do okruhu Člověk a jeho svět. Zde je kladený důraz především na poznávání blízkého okolí bydliště, České republiky a Evropy. Na tyto poznatky pak v okruhu Člověk a příroda v předmětu zeměpis navazují tématické celky, které jsou řazeny v tab. č. 1. Oproti zvyklostem řadíme tématický celek obecná socioekonomická geografie do 6. ročníku. Jde o skutečnost, že učivo socioekonomické geografie není těžší než učivo fyzické geografie či kartografie a mělo by předcházet výuce regionální geografie, která je syntézou těchto zmíněných oborů. 7. ročník je těžištěm regionální geografie, která může být řazena v přehledu stejně jako doposud – tedy Afrika, Austrálie, Antarktida atd. Dosavadním problémem výuky regionální geografie je její encyklopedičnost a mělkost obsahu bez zdůraznění vazeb a fungování jednotlivých oblastí. Proto je nutné na příkladech z regionální geografie zahraničních zemí a České republiky třeba procvičovat, prohlubovat a aplikovat a učivo z probraných obecných geografických disciplín. 8. ročník by měl být těžištěm výuky o České republice a zejména jejím postavením v současném světě. V 9. ročníku by se žáci měli zabývat zejména vztahy ve světě, pochopit základní principy fungování krajiny, seznámit se s chodem a řízením obce, územním plánováním atd.

Jako samostatné téma, které prolíná všemi ročníky – dalo by se označit jako vnitřní průřezové téma – je Místní krajina a rovněž Terénní výuka, která je nezbytná především pro pochopení sběru informací z primárních zdrojů technikami terénního výzkumu.

Místní krajina - pro kvalitní práci v místní krajině je třeba vybudovat „**Regionální kabinet**“ a shromáždit v něm všechnu dostupnou literaturu k místnímu regionu, tématiké mapy v měřítku 1:50 000, základní mapy 1:10 000, 1: 25 000 a jejich xerokopie, letecké snímky, ortofotomapy, turistické mapy atd. Při probírání kteréhokoliv tématu z obecné fyzické či socioekonomické geografie jej lze přiblížit na příkladu z místní krajiny. Pokud jde ve výuce především o tvůrčí proces, pak např. věkovou strukturu obyvatelstva si mohou žáci vytvářet na příkladu obce, ve které žijí, podobně je to s geologickým složením, půdami, reliéfem apod. Zakončení výuky o místní krajině by měla být tématy z řízení obce a především seznámení s významem územního plánu pro rozvoj obce. **Terénní výuka** je komplexní výuková forma, která v sobě zahrnuje progresivní vyučovací metody (pokus, laboratorní činnosti, krátkodobé a dlouhodobé pozorování, projektová metoda, kooperativní metody, metody zážitkové pedagogiky...) a různé organizační formy vyučování (vycházka, terénní cvičení, exkurze, tématiké školní výlety – expedice...). Těžiště této vyučovací formy spočívá v práci v terénu – především mimo školu. Blíže viz Hofmann a kol. *Integrované terénní vyučování*. Paido, Brno 2003. Terénní výuka opět prolíná všemi ročníky v různých formách a v různé délce trvání. Pro nejkratší výukovou jednotku je nejvhodnější vybudovat integrovaný přírodovědný pozemek přímo v areálu školy, kde nebude chybět např. meteorologická budka, geopark z místních hornin a minerálů, školní arboretum, pískoviště pro tvarování modelů atd.

b) Zpracování jednotlivých tématikých celků

Přírodní obraz Země I

Úvod do studia zeměpisu – planetární geografie – očekávané výstupy a učivo

Tab. č. 1a

ZEMĚPIS			
Roč.	Rámcový plán učiva	Očekávané výstupy	Učivo
6.	1. Úvod do studia zeměpisu – planetární geografie	<ul style="list-style-type: none"> - zhodnotí postavení Země ve vesmíru a srovnává podstatné vlastnosti Země s ostatními tělesy sluneční soustavy - prokáže na konkrétních příkladech tvar planety Země, zhodnotí důsledky pohybů Země na život lidí a organismů 	Země jako vesmírné těleso - tvar, velikost a pohyby Země, střídání dne a noci, střídání ročních období, světový čas, časová pásma, pásmový čas, datová hranice, smluvený čas;

Poznámka: měj na paměti, že učivo se dá modifikovat a očekávané výstupy jsou závazné.

c) Tématický plán a mezipředmětové vazby

Tab. č. 1b

ZEMĚPIS				
Roč.	Tématický celek – Úvod do studia zeměpisu – planetární geografie			
6.	Učivo + hod. dotace	Základní učivo	Mezipředmětové vazby	Metody, formy výuky Poznámky
	<i>Tvar a rozměry Země</i> 1	Obzor, tvar Země, vzdálenost do středu Země, obvod Země, glóbus	Dějepis – prvotní představy o tvaru Země (pravěk, starověk – 6. ročník; - pokrokoví astronomové – počátky novověku 7 – 8 ročník - Grav. teorie – Izák Newton- 8. roč.; - Člověk dobývá vesmír	Historická mapa, historický kartogram; Využití globusu
	<i>Pohyby Země</i> 3	otáčení kolem osy a kolem Slunce, důsledky – střídání dne a noci, střídání ročních období, vzdálenost Země a Slunce, světový čas, časová pásma, pásmový čas, datová hranice, smluvený čas	Fyzika – znalosti pohybů a vzájemného působení těles – konec 6. ročníku; - znalosti světelných jevů – 7. ročník; - znalosti energie a její přeměny a přenosu – 8. ročník; - znalosti astrofyziky – 9. ročník	Grygar – Báječný vesmír
	<i>Sluneční soustava</i> 2	Slunce – postavení ve vesmíru a ve Slun. soustavě, velikost a pohyby Slunce, planety, planety, družice, meteorická tělesa, komety), <i>Měsíc</i> (pohyby Měsíce, teplota a povrch Měsíce, měsíční fáze)	Matematika – tělesa, obvod, úhly, počítání s velkými čísly	Návštěva programu nejbližší hvězdárny.
7.				
8.				
9.				

Modrá – mezipředmětové vazby s výrazným překrýváním s uvedením příbuzného oboru.

Fialová – možnosti aplikovaného využívání poznatků z ostatních předmětů.

d) Charakteristika tématického celku - Úvod do studia zeměpisu – planetární geografie

Pro geografii i výuku zeměpisu jsou nutné i mnohé poznatky, které již přesahují rámec geografie a zasahují do jiných věd. Planetární geografie se v pojetí výuky zeměpisu zabývá studiem tvaru, velikostí a pohyby Země, jejím postavením ve sluneční soustavě a ve vesmíru a s geografickými důsledky těchto jevů. Jsou zde začleněny i poznatky o určování polohy bodů na Zemi a na hvězdné sféře, o Měsíci a planetách, o slapových jevech, o výzkumu kosmu, o umělých družicích země, o způsobu určování a měření času, informace o kalendáři, o zemském magnetismu, o Zemi jako o fyzikálním tělese a další astronomické, geofyzikální i jiné údaje, které jsou nutné pro pochopení mnohých geografických jevů a pro kartografické zobrazení zemského povrchu i jeho částí. Planetární

geografie v klasickém chápání nemůže být samostatnou dílčí geografickou vědní disciplínou, neboť nemá svůj specifický předmět studia, ani zvláštní metodologii a výzkumné metody. Přejímá jen některé poznatky z jiných věd, zejména astronomie a geofyziky. Přesto je však nutné vhodně zařadit tyto poznatky do geografie a do vyučování zeměpisu na školách, a to jako pomocnou disciplínu geografie, na kterou vlastní geografické učivo navazuje. (Zpracováno podle Šupka, Matoušek, Hofmann 1993)

e) Výběr pojmů – základní učivo

Nyní jsme na místě, které jsem v úvodu pojmenoval jako první mezeru v koncepci tvorby ŠVP a tou je výběr pojmů a základního učiva. Už však samotný výběr základního učiva nebude obsahovat jen učivo, které by si měl absolvent na konci základní školní docházky osvojit. Ze základního učiva je třeba vybrat pojmy a dovednosti „absolventské“. To je právě ten úkol, který by měl zvládnout celý pracovní tým složený z odborníků, oborových didaktiků a učitelů pilotních škol. Složitost a koncepčnost tohoto kroku vyjadřuje kapitola č. 5, kde je stručně pojednáno o příkladech zpracování standardů na Slovensku, v USA a Německu v porovnání se situací v ČR.

f) Zařazení tématických celků – Přírodní obraz země I - k cílům zeměpisného vzdělávání

Tab. č. 2

		<i>Tvar a rozměry Země</i>	<i>Pohyby Země</i>	<i>Sluneční soustava</i>
Porozumění pojmům	Poloha a rozšíření - lidé žijí na Zemi v místech s rozdílnou absolutní a relativní geografickou polohou...			
	Místo a prostor - každý prostor má vlastní přírodní a kulturní charakter...			
	Vztahy mezi člověkem a prostředím - lidé využívají prostředí v němž žijí různými způsoby...			
	Prostorové interakce - zdroje jsou na Zemi rozloženy nerovnoměrně...			
	Region – regiony jsou území vymezená pomocí různých kritérií...			
	Systémy - interakce mezi různými složkami prostředí...		x	X
	Ochrana ŽP - nezbytnost chránit životní prostředí...			
	Změna - přítomnost má své kořeny v minulosti...			
	Konflikt – žijeme ve světě plném konfliktů, které se lidé snaží řešit různými způsoby...			
	Plánování - v úvahu je nutné brát i dopad plánované změny na životní prostředí...			
	Nerovnost – třídní, rasová - existuje všude ve světě spolu s nerovnoměrným rozmístěním moci a bohatství...			
	Politická moc - člověk a skupiny lidí jsou schopni ovlivňovat dění doma i ve světě...			
	Migrace - lidé se pohybují mezi státy i uvnitř států...			
	Soustředění / rozptyl - každá oblast má svoji určitou atraktivitu...			
	Sítě, uzly - příklad dopravního spojení mezi místy v určité oblasti...			
	Chování - přístupy, hodnoty a chování lidí, kteří dělají určitá rozhodnutí...			
	Měřitko / vzdálenost - různé situace mohou být sledovány z různých hledisek...	x		
	Podobnost / rozdílnost - rozdíly - etnické, sociální, kulturní.../ podobnost - potřeba lásky, přátelství...			

	Předvídání - je možné a dokonce nutné předvídat určité prostorové změny a procesy...			
	Ekonomický rozvoj - všude jsou patrné rozdíly v ekonomickém rozvoji...			
DOVEDNOSTI SBĚR INFORMACÍ	sběr dat z terénního výzkumu sběr dat ze sekundárních zdrojů (knihy, časopisy, stat. ročenky, internet)	Atlas, CD, internet	Atlas, CD, internet	Hvězdárna
ZPRACOVÁNÍ INFORMACÍ	převedení získaných údajů do grafů, náčrtů, map, plánů...; práce s textem, tvořivé psaní; umělecká a návrhářská práce, prostorový design...	Práce s textem		
INTERPRETACE INFORMACÍ	interpretace údajů pomocí grafů, diagramů, kartogramů, náčrtů, map, atlasů, plánů, fotografií, leteckých a družicových snímků atd...	náčrt		
HODNOCENÍ	vžívání se do určitých životních rolí, používání her, navození různých situací, dělání rozhodnutí, skupinová a párová diskuse	Skup. diskuse		

Tab. 2a

		<i>Tvar a rozměry Země</i>	<i>Pohyby Země</i>	<i>Sluneční soustava</i>	
Postoje, hodnoty a chování:	k zájmu o prostředí v němž žijí i o mnohotvárnosti přírodních a kulturních jevů na Zemi,	x			
	k schopnosti ocenit krásu přírody i rozmanitost podmínek života lidí na Zemi,				
	k pocitu odpovědnosti za zachování životního prostředí pro budoucí generace,				
	k chápání významu hodnot a postojů člověka v procesu rozhodování,				
	k ochotě přiměřeně uplatňovat své geografické vědomosti a dovednosti v zaměstnání a osobním i ve veřejném životě.				
	k respektování rovnoprávnosti všech lidí,				
	k angažování při řešení místních, regionálních, národních i mezinárodních problémů podle Všeobecné deklarace lidských práv.				
Klíčové kompetence	kompetence k učení			x	
	kompetence k řešení problémů		x		
	kompetence komunikativní	x			
	kompetence sociální a personální				
	kompetence občanské				
	kompetence pracovní				

g) Dovednosti utvářené prostřednictvím výuky zeměpisu –

Tab.č.3

D O V E D N O S T I	SBĚR INFORMACÍ	<p>Sběr dat z terénního výzkumu Statistická šetření, pozorování, měření.</p> <p>Sběr dat ze sekundárních zdrojů</p> <p>Plány, mapy (základní, tematické), družicové snímky, letecké snímky, ortofotomapy, různé druhy atlasů Statistické ročenky, knihy, časopisy, internet...</p>
	ZPRACOVÁNÍ INFORMACÍ	<p>Převedení získaných údajů do:</p> <p>Plánů, map, mapových náčrtů, panoramatických náčrtů, kartogramů, kartodiagramů. Tabulek, grafů, mentálních map.</p>
	INTERPRETACE INFORMACÍ	<p>Interpretace údajů pomocí :</p> <p>Plánů, map, mapových náčrtů, panoramatických náčrtů, kartogramů, kartodiagramů, tabulek, grafů, mentálních map. Orientace v terénu podle různých druhů map.</p>
	HODNOCENÍ	Vžívání se do určitých životních rolí, používání her, navození různých situací, dělání rozhodnutí, skupinová a párová diskuse.
	SYNTÉZA	výzkum a jeho aplikace na možné situace, empatie

Červená barva – dovednosti vytvářené ve výuce zeměpisu

Modrá barva – dovednosti, které jsou nebo mohou být v různých modifikacích používány v různých předmětech.

VARIANTA B

Tato varianta se týká zpracování ŠVP, která obsahově vychází z modelu, kde je obsah tvořen vzhledem ke stanoveným cílům. Tedy cíle jsou prvotní a pak je domýšleno vhodné učivo k jejich naplnění. Ani tato varianta však ve svém konečné podobě nesmí ztrácet návaznost a logické uspořádání učiva. Tento model byl vytvořen např. v Anglii a nese název Geography Today. Tato koncepce probírá k vybraným cílům okruhy aktuálních situací, kdy je zeměpisné učivo podáváné synteticky. Na určitém regionálním či environmentálním příkladu se prolínají poznatky z obecných geografických disciplín.

Jedná se o tříletý cyklus výuky zeměpisu, který respektuje konstrukci témat založených na regionálním principu, kdy se v prvním roce žáci učí na příkladech z místní krajiny a státu. Pochopení představ z prvního ročníku je zpevněno, uspořádáno a zobecněno v následujících ročnících. Žáci a učitelé používají velmi pěkně zpracovaných učebnic, které mají tradičně učebnici pro žáka, pracovní sešit a příručku pro učitele. Regionální geografie zde není podávána ve smyslu encyklopedie, tu mají žáci a učitelé k dispozici ve formě používání atlasů a různých druhů map a příruček. Zpracování jednotlivých okruhů už přímo navozuje použití metod a forem výuky.

Asi nejlépe poslouží obsah učebnice – Geography Today book 1

ČÍSLO A NÁZEV LEKCE (UNIT)	OBSAH TĚMATU, REGION
1. MÍSTA SE MĚNÍ (PLACES CHANGE)	- růst, pokles a budoucnost průmyslové oblasti: Kelham Island, Sheffield
2. PLÁNOVÁNÍ SKUTEČNOSTI (PLANNING FOR REAL)	- opatření pro život lidí v obytné čtvrti
3. PŘÍSTĚHOVALECTVÍ (MOVING IN)	- stěhování do a uvnitř města: Bradford
4. ZMĚŠKÁNÍ AUTOBUSU (MISSING THE BUS)	- seznámení s potřebami veřejné dopravy na venkově: Oxfordshire, Cumbria a Grampian
5. JINÝ VENKOV (ANOTHER COUNTRYSIDE)	- vliv zemědělství na krajinu: Lincolnshire
6. SÍLA MOŘE (SEA POWER)	- jak může přírodní živel ovlivnit život lidí: Norfolk a Yorkshire
7. ZACHYCENÍ VZÁCNÉHO (CAUGHT SHORT)	- poptávka a nabídka vody: jihozápadní Anglie
8. VELKÝ ÚNIK (THE GREAT ESCAPE)	- zásoba, spotřeba a zdroje energie: Velká Británie
9. PUSTINY K BOHATSTVÍ (WASTELANDS TO WEALTH)	- dopady změny využití prostoru na místní společenství: Londýn
10. ŽIVOTNÍ PROSTOR NEBO OTEVŘENÁ KRAJINA? (LIVING SPACE OR OPEN SPACE?)	- nová města: minulost, současnost a budoucnost Harlow
11. ZMĚNA K LEPŠÍMU (A CHANGE FOR THE BETTER)	- měnící se model zaměstnanosti: East Kilbride a Dundee
PŘEHLED UČEBNÍCH CÍLŮ (LEARNING OBJECTIVES CHECKLIST) SLOVNÍČEK	- cíle geografického vzdělávání, slovníček pojmů

Výuka vyžaduje opravdu velkou schopnost učitele spojovat jednotlivé oblasti geografického vzdělávání s problémy současného světa.

5. STANDARDY V POROVNÁNÍ – ČESKÁ REPUBLIKA – SLOVENSKÁ REPUBLIKA – USA - NĚMECKO

- Česká republika

Má zpracované v tomto smyslu pouze obsahový standard, který je vymezen v RVP jako učivo a dále očekávané výstupy, ke kterým by dané učivo mělo směřovat. Viz tabulka č. 1a.

Na učitelích se vyžaduje:

- tvořivost při výběru učiva – vybrat základní učivo s cílem redukovat dosavadní rozsah vzhledem k ostatním předmětům;
- vypracování evaluačních kritérií, což znamená vytvoření otázek a úkolů, které budou ověřovat zda byly naplněny očekávané výstupy;

- Slovenská republika

Ve Slovenské republice byly v roce 2003 vytvořeny Standardy geografického vzdělávání ve Slovenském pedagogickém ústavu (SPU) Autorkou je Mária Nogová. V současné jsou opět přetvářeny.

Současný model vzdělávacího standardu ze zeměpisu a geografie ve 4-letém gymnáziu³

Obsahový standard	Obsahová část základního učiva
Výkonový standard	Požadavky na vědomosti a dovednosti
	▲Požadavky absolventské
	* Požadavky na místní krajinu
Exemplifikační úkoly	Úkoly, které specifikují jednotlivé požadavky do šířky a hloubky

Cennou součástí jsou zejména exemplifikační úkoly.

Exemplifikační úkoly uvedené při každém požadavku zpřesňují hloubku a šířku formulovaného požadavku.

Úkoly jsou formulované tak, aby pomohli žákům dosáhnout požadované cíle a jsou zaměřené na:

Konkretizování vědomostí a dovedností, ale i na usměrnění schopností využít poznatky v mimoškolním prostředí v praktických v praktických situacích. Jsou to většinou schopnosti spojené s obsahem vzdělávání. Například:

a) úkoly na reprodukci získaných poznatků

příklad: vyjmenuj části světového oceánu a lokalizuj je na mapě

b) úkoly na porozumění a vysvětlení jevů a vztahů mezi geografickými jevy

příklad: vysvětlí souvislost mezi reliéfem a budováním dopravních tras resp. železniční dopravy

c) úkoly na práci s mapou fyzickogeografickou, politickou, tematickými mapami, s cílem sledovat u žáků jejich schopnost orientace na mapě,

³ Ve Slovenské republice je na ZŠ vyučovací předmět zeměpis, ale na střední škole se označuje pojmem geografie.

vyjádření prostorového rozmístění faktů, jevů, schopnost používat analýzu a syntézu

příklad: na základě tématických map přírodních poměrů a map obyvatelstva, vytvoř na modelovém území komplexní geografickou charakteristiku

atd... (Nogová, 2003, s. 12-15.)

- Spojené státy americké

Národní geografické standardy (NGS USA) vznikaly zhruba v průběhu 10 let a tvoří je 18 základních standardů, které jsou pak v klíči rozvedeny pro jednotlivé vzdělávací úrovně.

Vzdělávací úrovně v USA a v ČR:

grades K-4 – přibližně odpovídá 1. stupni ZŠ

grades 5-8 – přibližně odpovídá 2. stupni ZŠ

grades 9-12 – přibližně odpovídá SŠ

NGS popisují přístup k výuce zeměpisu v USA. Dobrý učitel zeměpisu (a nejen zeměpisu) by měl být otevřený k novým poznatkům a jiným názorům. Dávají nám nahlédnout do jiného způsobu výuky.

Popis NGS USA je zaměřen na obecnou problematiku toho, čemu se konkrétní standard věnuje a na vybrané příklady toho, co by měli žáci po výuce umět.

Každý standard pro daný stupeň vzdělávání se skládá ze dvou částí:

a) co bude žák či student po ukončení daného stupně znát

b) co bude na tomto základě schopen udělat

Žáci a studenti získávají znalosti, které pak transformují v dovednosti, je proto důležité rozlišovat mezi „znát“ a „umět“.

Formulace základních standardů je obsažena v následující tabulce.

Tab. č. 1. The National Geography Standards Chart of Geographical Education(Podle Matoušek, 1997)

Standard č.	GEOGRAFICKY VZDĚLANÝ ČLOVĚK SI OSVOJÍ :
	Svět v prostorových souvislostech
1	- Práci s mapami a dalšími geografickými znázorněními, pomůckami a technikami, aby mohl získat, zpracovat a předat informaci o světě z prostorové perspektivy.
2	- Využití mentálních map k uspořádání informací o lidech, místech a prostředí v prostorových souvislostech.
3	- Způsoby analýzy prostorového uspořádání informací o lidech, místech a prostředí v prostorových souvislostech.
	Místa a regiony
4	- Fyzickogeografické a socioekonomické charakteristiky míst.
5	- Způsoby vytváření regionů k usnadnění interpretace složitosti světa (geosfér).
6	- Jak kultura a zkušenosti lidí ovlivňují vnímání oblastí a regionů.
	Fyzickogeografické systémy
7	- Fyzickogeografické procesy, které formují struktury zemského povrchu.
8	- Charakteristiky a prostorové rozmístění ekosystémů.
	Socioekonomické systémy
9	- Charakteristiky, rozmístění a migrace obyvatelstva.
10	- Charakteristiky, rozmístění a pestrost (komplexnost) světové kulturní mozaiky.
11	- Struktury a sítě ekonomických vazeb.
12	- Procesy, struktury a funkce lidských sídel.
13	- Jak kooperace a konflikty mezi lidmi ovlivňují dělení zemského povrchu a kontrolu nad ním.
	Životní prostředí a společnost
14	- Jak aktivity lidí modifikují fyzickogeografické prostředí.
15	- Jak fyzickogeografické systémy ovlivňují socioekonomické systémy.
16	- Chápání změn, které jsou vázány na problematiku hodnocení významu, využívání a rozmístění přírodních zdrojů.
	Aplikační rovina geografie
17	- Jak využít geografii při interpretaci minulosti.
18	- Jak využít geografii k interpretaci současnosti a sestavování vyhlídek do budoucnosti.

Příklad rozpracování standardu č. 4 Místa a regiony

Lidský život je svázaný s místem, proto je důležité, aby lidé místům rozuměli (vzniku, vývoji a významu míst – procesní přístup). Každé místo lze odlišit od jiného na základě různých charakteristik, které jsou pro dané místo specifické:

- fyzické charakteristiky (klíma, půdy, hydrologie...)
- humánní charakteristiky (jazyk, víra, politický, ekonomický systém...)

Pokud budou lidé vědět proč a jak se místa mění, budou se pak lépe rozhodovat např. pro to, kam umístit školu, průmyslový podnik atd. Jinými slovy, jak chytře využít možností fyzických dispozic daného místa. Pokud budou rozumět proč jsou místa taková jaká jsou, může to také ovlivnit jejich pocit identity, vztah k určitému místu, budou si vážit jak podobných tak odlišných míst ve své blízkosti, ale i na celé zemi.

Příklady toho, co se žáci v jednotlivých stupních naučí:

Grades K - 4

- pozorovat a popsat fyzické charakteristiky místní krajiny– slovy i obrázkem
- pro popis fyzických charakteristik bude student schopen používat různé zdroje dat (fotky, tabulky, grafy...)
- používat různé materiály pro výrobu modelu regionu, který bude ukazovat zmiňované fyzické charakteristiky
- používat různé zdroje pro popis humánních charakteristik míst (kromě dat a různých vizuálních pomůcek využívají žáci také vypravování, dotazníkové šetření získané v dané lokalitě
- vytváří model zachycující: land-use (využití půdy, krajiny), vzhled sídla,
- pozorovat a popsat fyzické a humánní charakteristiky v místní krajině a srovnat to s jinou oblastí
- vytvářet modely, které budou zachycovat jak fyzické, tak humánní charakteristiky
- používat mapy a jiné grafické prostředky k popisu, jaký mají efekt fyzické a humánní procesy na tvarování povrchu (vliv zemědělství na měnící se využití půdy, vliv zástavby na tvorbu dopravní sítě ...)
- nakreslit mapy za účelem znázornění rozmístění populace v regionu s ohledem na klíma, vegetaci, nerostné zdroje, historické události atd.
- vést si „meteorologický“ deník – směr větru, teplotu, srážky ... aby byli schopni odvodit, jaké faktory ovlivňují počasí v místní krajině

Grades 5 – 8

- použitím pozorování, map a dalších prostředků budou vymýšlet a testovat hypotézy zaměřené na to, jak ovlivňují přírodní katastrofy (zemětřesení, záplavy atd.) rozmístění a vzhled sídel
- používat mapy, grafy, satelit. obr., sledovat změnu v krajině v čase (zalesnění, změny T) – formulovat závěry
- používat pozorování v terénu, mapy ... => srovnávat humánní charakteristiky míst (víra, jazyk, politika atd.)
- na základě obr., fotek ... => sledovat rozdíly v podobnosti v kulturní krajině (ulice v Miami X ulice v Latinské Americe)
- používat mapy, grafy, satelit. obr. => sledovat změnu míst v čase (kácení lesů, doprava...)
- jak různá technika ovlivňuje místa (železnice v 19. stol a satelitní komunikace ve 20. století v SV oblasti USA) => význam různých faktorů v různých obdobích
- hodnotit vliv technologie na krajinu během času v různých oblastech (kácení deštných lesů, výstavba přehrad atd.)

Grades 9 – 12 –SŠ

- popsat stejné místo v různých časových horizontech (význam míst se mění – Londýn – středověké obchodní centrum, 19. stol. sídlo impéria)

- vysvětlit proč se místa ve světě liší po stránce humánní i fyzické (vliv klimatických a tektonických pochodů, charakter/ uspořádání sídel a migrace)
- popsat jak zemské procesy (např. vulkanická aktivita, zemětřesení) ovlivňují charakter místa
- analyzovat roli klimatu (vliv srážek a teploty) na charakteristice míst ve světě
- popsat a interpretovat význam eroze na utváření povrchu /vzhled míst (útesy v Malibu X písečné duny na Cape Cod)
- popsat jak kultura (víra, způsob dopravy a komunikace, role mužů a žen) ovlivňuje místa na Zemi
- analyzovat jaký vztah je mezi charakterem místa a jeho ekonomickými, politickými charakteristikami, vliv obyvatelstva na místo (vliv VŠ v malém města, jaký vliv má nemocnice na to, že se do daného místa stahují např. důchodci...)
- hledat výhody a nevýhody pro využívání míst na základě jejich fyzických charakteristik (les, tundra, zóna oblasti zemětřesení...)
- zhodnotit efekty růstu populace a urbanizace na místa (znečištění vzduchu v Mexico City, L.A., Milánu, ztráta zemědělské půdy ve prospěch urbanizovaných oblastí)

- Německu

V Německu probíhá v současné době proces, který vede k formulaci vzdělávacích standardů. Na základě zkušeností a analýzy výzkumu, který je shrnutý ve zprávě: Expertise. Zur Entwicklung nationaler Bildungsstandards. Výsledky a směr výzkumu uvádí v tezi své přednášky Doris Ester (IPA/Kiel) na téma:

Vzdělávací standardy pro biologii. Jak přicházejí do německých škol?

1) Obsah přednášky

- vzdělávací standardy jako výzva
- projekt „Biologie v souvislostech“ – žákovské kompetence, vzdělávání a školení učitelů, mezipředmětové tematické vazby

2) Výchozí body

- vzdělávací standardy pro biologii (dále VSB) - schválené 12/2004
- funkce – orientační – cíle školní výuky
 - kontrolní – zajištění kvality výuky a zpětné vazby
- VSB vycházejí z všeobecných vzdělávacích cílů. Pojmenovávají kompetence, které musí škola žákům zprostředkovat aby byly dosaženy hlavní vzdělávací cíle. Vzdělávací cíle jsou definovány formou kompetencí, které žáci musí ovládat v určitém ročníku přesně tak, aby mohly být aplikovány na příkladech testových úloh.

3) Formulace VSB ve 3 krocích – zde přísluší důležitá role oborovým didaktikům

- vzdělávací cíle – všeobecné výpovědi o požadovaných schopnostech, dovednostech, postojích, motivech a zájmech
- kompetence
- úlohy – proces k získání požadovaných kompetencí

4) Okruhy kompetencí v biologii

- obsahová dimenze
 - znalosti živých tvorů, skutečností, pojmů, principů, fakt a k nim náležící souvislosti (systémy, struktury, funkce, vývoj, evoluce)
- dimenze jednání
 - proces získávání znalostí – pozorování, srovnávání, experiment, používání modelů
 - komunikace – zaměřování a odkrývání nových obsahů
 - hodnocení, posuzování

Požadavek reprodukce, využívání nových znalostí, uvědomování si souvislostí

5) Jakou podporu potřebují učitelé? (Implementace do praxe)

Standardy → ?????UČITEL???? → žák

6) Dilema učitelů při zavádění VSB

- změna paradigmat – od zprostředkování vědění ke zprostředkování kompetencí
- kompetence nejsou tematizovány, jsou stanoveny jako cílové
- VSB neříkají nic o konkrétní výuce – tématech, obsahu i metodách
- VSB neříkají co je dobrá a co špatná výuka – nestanovují učitelům konkrétní postup
- odporují si s učebními plány

7) Projekt „Biologie v souvislostech“

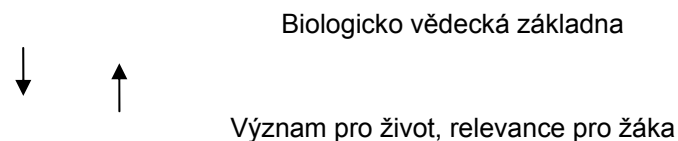
- implementace VSB do škol
- zlepšování kvality výuky – učení souvislostí, orientace na kompetence
- zlepšování strukturních modelů kompetencí
- zlepšování práce učitelů

8) Spolupráce – osoby, spolkové země

9) Těžiště práce

- obsahy – skutečnosti, pojmy, principy, fakta + základní souvislosti – ESSEN
- získávání znalostí – experimentální a další metody – GIESSEN
- hodnocení – OLDENBURG, GOTTINGEN
- komunikace – KIEL (získávání a výměna informací)

10) Praktické využití biologických znalostí jako element strukturování výuky

Z obsahu vybírají pouze to, co je užitečné pro žáka a pro život

11) Získávání žákovských kompetencí

- žáci mají být vedeni k získávání kompetencí prostřednictvím učiva
- okruhy kompetencí – obsahy, aktivní získávání znalostí, hodnocení, komunikace

12 – 15) Téma motýli

Kompetence:

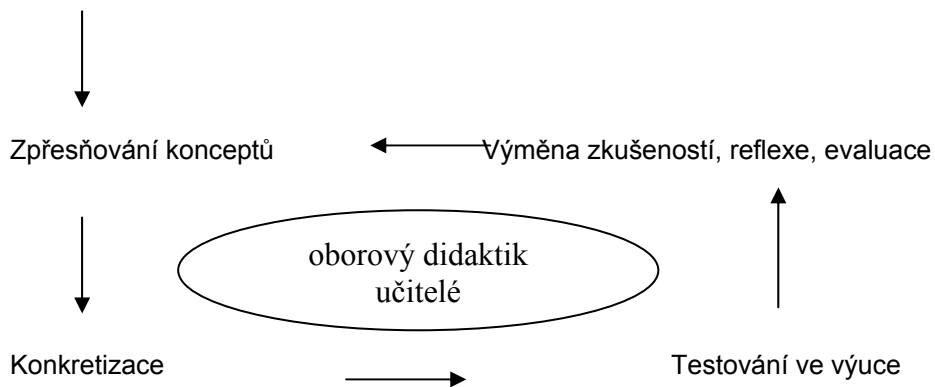
- vysvětlit skutečnosti: Jak si vysvětlujete, že motýli můžeme spatřit v přírodě teprve v květnu?
- kreativita a divergentní myšlení: Jaká opatření byste přijali na ochranu ohrožených druhů motýlů?
- vyvozování základních souvislostí, hodnocení: V lese bylo vysazeno stejné množství světlých a tmavých motýlů. Les byl listnatý, kmeny i listy stromů byly světlé. V lese žili také hmyzožraví ptáci. Vysvětlete proč po několika dnech bylo nalezeno 2x více světlých motýlů.
- zprostředkování obsahů: Zprostředkujte spolužákům obsah článku...
- kladení si otázek: Co si myslíte o

16) Profesionalizace učitelů

- podpora přeměny výuky na praktickou aplikaci znalostí a orientace na kompetence
- podpora spolupráce (zprostředkování zkušeností mezi kantory navzájem)
- reflexe

17) Úloha učitele

Standardy

18 - 19) Organizační struktura

- 9 spolkových zemí, v nich skupiny 5-8 škol, setkávání 6x za rok
- SKUPINA – složení: vědecký pracovník v oboru (odborný rádce), oborový didaktik (koordinátor), učitelé (vždy 2 z každé školy)
- celková organizace: IPN KIEL

20) Průběh setkání

21) Kompetenční matice jako základ práce

Téma: Vodstvo

6. ročník

Biologie

jednání vědění	Získávání znalostí	Aplikace	Komunikace	Hodnocení
Každodenní praktické vědění a porozumění	V novinách vyhledat jaký význam má vodstvo pro společnost	Zjistit jak se chová voda při určité teplotě (změna skupenství)	Diskuze o užitečnosti jednotlivých vodních živočichů	Hodnocení zda je či není voda vhodná ke koupání
Oborové vědění	Pozorování života ve vodě	Demonstrovat vodní oběh na příkladech	Analýza jednotlivých složek vodního oběhu	Zhodnocení přínosů vodstva
Prakticko – technické vědění	Analýza vody	Poznávání vodních rostlin dle klíče	Vysvětlit spolužákovi principy analýzy vody	Zhodnocení vlastní schopnosti měřit, analyzovat
Metavědění – porozumění role přírody ve světě	Zkusit zjistit, vlivy rybolovu vodstvo	Odhadnout které rostliny se mohou vyskytovat na březích řek	Organizace výstavky na téma vodstvo	Alternativní pohled na přírodu (environmentální pohled)

22) Vědecký doprovod a evaluace

kladení otázek a rozhovory v různých rovinách – učitel, žák, vedení školy
výzkumné otázky

- které skutečnosti byly zachyceny? Které ne?
- je vzdělávání efektivní? Jsou jednotlivé žákovské kompetence získávány efektivně?
- které úkoly a učební plány k tomu nejvíce přispěly?
- směřuje vše k tomu k čemu chceme?

23) Diseminace

- ve škole – zapojení dvou a více učitelů pro jeden předmět, podpora kolegů při tvorbě učebních plánů, zapojení vedení školy
- mezi školami – spolupráce, setkávání 1x ročně, komunikace přes e-mail a www
- dokumentace výsledků

6. ZÁVĚR

V předloženém návodu pro zpracování ŠVP s přihlednutím k výuce zeměpisu jsem se pokusil vystihnout jak postupovat při jeho zhotovení a ke kterým zahraničním materiálům se obrátit, které nejsou běžně dostupné. Inspiraci mohou být pak zpracované tabulky zaměřené na cíle zeměpisného vzdělávání. Celý materiál je určený k diskusi a dopracování a nebyla provedena korektura chyb. Svoje připomínky a náměty posílejte na hofmann@ped.muni.cz.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY (základní dokumenty jsou uvedeny v úvodu)

Beran, V. *Proč tvořit ŠVP? Raabe, Praha 2005.*

Clammer, R. a kol. *Geography Today Book*. Díl 1. - 3. Collins Educational, London 1987.

Clammer, R. a kol. *Geography Today Pupil Copymasters*. Díl 1. - 3. Collins Educational, London 1987.

Clammer, R. a kol. *Geography Today Trachet Resources*. Díl 1. - 3. Collins Educational, London 1987.

Čižmárová, K. *Špeciálna didaktika geografie*. Rukopis učebnice didaktiky geografie. Banská Bystrica, 2005.

Hejný, M., Kuřina, F. *Dítě, škola a matematika*. Konstruktivistické přístupy k vyučování. Pedagogická praxe, Portál, Praha 2001.

Hofmann, E.-Katrňáková, H. *Geography Today*. Biologie, Chemie, Zeměpis, č. 5, 1. roč., s. 235-239, SPN Praha, 1992.

Hofmann, E. a kol. *Integrované terénní vyučování*. Brno, Paido 2003.

Hynek, A. *Komentář k RVP ZV a NGS USA*. rukopis, 1995.

Kancír, J., Madziková, A. *Základy didaktiky vlastivědy*. Prešov, 2001.

Klieme, E., Avenarius, H., Blum, W. et al. *Expertise Zur Entwicklung nationaler Bildungsstandards*. Bonn : Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2003.

Kol. *Gradace profesní dráhy učitele přírodovědných předmětů*. Studijní texty. Brno, PdF MU 1996.

Kuřina, F. *Oborové didaktiky a školská praxe*. PEDAGOGIKA, roč. LIII, 2003, s. 321-324.

Kühnlová, H. *Vybrané kapitoly z didaktiky geografie*. Praha: Karolinum 1997.

Lambert, D., Balderstone, D. *Learning to Teach Geography in the Secondary School*. London and New York. Great Britain: RoutledgeFalmer 2000.

Nogová, M. *Štandardy geografického vzdelávania*. ŠPÚ, Štítný pedagogický ústav, Bratislava, 2003.

Rajnošek, Z. *Analýza učebnice Geography Today*. Diplomová práce, PdF MU Brno, 1994.

Rinschede, G. *Geographiedidaktik*. Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2003.

Šupka, J., Hofmann, E., Matoušek, A. *Didaktika geografie II.*, PdF MU, 59 s., Brno, 1994.